

Павлійчук К. В.,
юрист 2 класу,
прокурор Дніпропетровської місцевої прокуратури № 2

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ОБВИНУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА

CONCEPT AND NATURE OF PROSECUTOR ACCUSATION

У статті досліджено поняття «обвинувачення» у процесуальному та матеріально-правовому значенні, надано визначення обвинувальній діяльності прокурора, розкриті її правова суть, значення, момент, з якого починається її виконання та обов'язки, покладені на прокурора.

Ключові слова: обвинувачення, підтримання державного обвинувачення, обвинувальна діяльність прокурора, обов'язки прокурора.

В статье исследовано понятие «обвинение» в процессуальном и материально-правовом значении, дано определение обвинительной деятельности прокурора, раскрыты её правовая суть, значение, момент, с которого начинается её выполнение и обязанности, возложенные на прокурора.

Ключевые слова: обвинение, поддержание государственного обвинения, обвинительная деятельность прокурора, обязанности прокурора.

In the paper the term “charge” the procedural and substantive sense, defines the activities of the indictment the prosecutor, its legal essence of the disclosed value, the point at which it begins execution, and the responsibilities entrusted to the public prosecutor.

Key words: accusation, maintenance of public prosecution, indictment activities of the prosecutor, duties of the prosecutor.

Розуміння побудови кримінального процесу залежить від розкриття сутності функцій учасників кримінального провадження. Однак у законодавстві України досі немає визначень багатьох понять, які використовуються під час кримінального провадження, що спричиняє труднощі у практичній роботі. Оскільки саме функція обвинувачення провокує виникнення кримінально-процесуальних функцій захисту та правосуддя, актуальним вбачається наукове дослідження питання про те, що слід розуміти під обвинуваченням та обвинувальною діяльністю прокурора.

С.А. Альперт, П.М. Давидов, І.В. Рогатюк, І.В. Вернидубов, Ю.М. Грошевий, П.С. Елькінд, М.В. Жогін, В.С. Зеленецький, Л.М. Карнеєва, М.П. Карпушин, М.В. Косюта, В.І. Курляндський, В.З. Лукашевич, П.А. Лупинська, В.Т. Маляренко, О.Р. Михайленко, О.П. Рижаків, В.М. Савицький, В.О. Серета, М.С. Строгович, Ф.Н. Фаткуллін, М.О. Чельцов, Г.П. Серета, П.М. Каркач та інші науковці-правники ретельно проаналізували обвинувачення як кримінально-процесуальну функцію та встановили початок її реалізації. Але вже в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК) 2012 року обвинувачення визначено як твердження [1]. Отже, на шляху України до європейської інтеграції у кримінальному процесуальному законодавстві нашої країни відбуваються суттєві зміни, які потребують невідкладного дослідження.

Метою статті є визначення поняття «обвинувальна діяльність прокурора», розкриття її правової суті, значення та встановлення моменту, з якого починається її виконання.

Погоджуюся з думкою І.В. Рогатюка про те, що сутність обвинувачення як кримінально-процесуальної функції становить регламентоване законом

спрямування діяльності суб'єктів обвинувачення (слідчого, прокурора, потерпілого та цивільного позивача, їх представників), що здійснюється шляхом формування та реалізації обвинувачення щодо конкретної особи, яка вчинила злочин, і полягає у формулюванні та пред'явленні обвинувачення, застосуванні до неї заходів процесуального примусу, у тому числі запобіжних заходів, збирання доказів винуватості цієї особи і обґрунтування кримінальної відповідальності обвинуваченого перед судом [2, с. 10].

Проте приймати головні процесуальні рішення у конкретному кримінальному провадженні можуть лише прокурор, слідчий та потерпілий (його представник), що свідчить про їх виключні повноваження як суб'єктів обвинувачення.

Таким чином, у ході проведення досудового розслідування прокурор, слідчий та потерпілий (його представник) виконують функцію обвинувачення, оскільки саме вони формують обвинувачення і створюють матеріально-правову основу, на якій у подальшому розвиватиметься діяльність із підтримання обвинувачення в суді прокурора, а також потерпілого у передбачених законом випадках.

Концепцією реформування кримінальної юстиції України передбачено, що обвинувачення в суді підтримує державний обвинувач – посадова особа органів прокуратури, посадовий обвинувач – посадова особа органів досудового розслідування, але останній підтримує публічне обвинувачення по справах про кримінальні проступки за згодою прокурора [3].

Підтримання державного обвинувачення в суді є однією з основних конституційних функцій прокуратури України, яка відіграє важливу роль у захисті прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина (ст. 121 Конституції України [4], ст. 5 Закону

України «Про прокуратуру» [5]). Через особливо відповідальний конституційний статус суб'єкта держави в суді повноваження прокурора потребують належного тлумачення та правового регулювання.

У Рекомендаціях R(2000)19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам сказано про те, що прокурори виступають представниками органів державної влади, від імені держави та в інтересах суспільства гарантами застосування закону, коли його порушення тягне за собою кримінальні санкції, беручи до уваги права фізичних осіб і необхідність результативності кримінального судочинства. Прокурор зобов'язаний поважати і намагатися захищати права людини, як це викладено в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [6].

Прокурор виступає гарантом прав і свобод обвинуваченого, а також інших громадян, які беруть участь у кримінальному провадженні. Таке розуміння функцій прокурора в суді як представника держави відповідає конституційним вимогам про те, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції України) [7].

Згідно із ст. 1 Закону України «Про прокуратуру» прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому цим Законом, здійснює встановлені Конституцією функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави.

Приписи ч. 2 ст. 9 КПК України зобов'язують прокурора всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають підозрюваного, обвинуваченого, так і ті, що його виправдовують, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

Частиною 1 ст. 340 КПК України передбачено таке положення: якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується, він після виконання вимог ст. 341 цього Кодексу повинен відмовитися від підтримання державного обвинувачення.

Крім того, з метою забезпечення нагляду за додержанням прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства і держави на прокурора покладаються обов'язки ефективно та своєчасно реагувати на незаконні судові рішення відповідно до чинного законодавства, що і відрізняє його від інших учасників судового провадження.

Таким чином, прокурор залишається представником державної влади, тому зобов'язаний реагувати на будь-які випадки порушення закону, в тому числі на незаконні рішення, незалежно від того, інтересам якої сторони кримінального провадження це відповідає, тим самим сприяючи суду у прийнятті правильних рішень.

Від належного виконання прокурором покладених на нього обов'язків у значній мірі залежить, чи будуть досягнуті завдання кримінального провадження, визначені у ст. 2 КПК України, зокрема забезпечення того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини; жоден невинуватий не був обвинувачений; жодна особа не була піддана необгрунтованому процесуальному примусу; щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура та прийнято законне рішення як під час розслідування справи, так і за результатами її судового розгляду [7].

З метою розширення сфери чинності права на справедливий судовий розгляд Європейським судом здійснюється «криміналізація» дедалі більш широкого кола правопорушень публічного характеру, а також поступово універсалізується поняття «кримінальне обвинувачення» внаслідок дедалі більш автономного та ліберального тлумачення цього поняття [8].

«Європейський суд визначив «кримінальне обвинувачення» як «офіційне доведення до відома особи компетентним органом твердження про те, що ця особа вчинила кримінальне діяння» і зауважив, що «в деяких випадках це може робитися у формі інших заходів, здійснення яких несе в собі таке твердження і, по суті, так само впливає на становище підозрюваного» (*рішення у справі «Екле проти Німеччини»*). Такими заходами можна вважати арешт особи (*рішення у справі «Вемхофф проти Німеччини»*), офіційне повідомлення про намір здійснення стосовно неї кримінального переслідування (*рішення у справі «Ноймайстер проти Австрії»*), початок досудового слідства проти конкретної особи чи арешт банківських рахунків конкретної особи (*рішення у справі «Рінтайзен проти Австрії»*) [9].

Спираючись на норми національного законодавства, вважаю, що з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення починається виконання прокурором обов'язків з формування обвинувачення, а всі учасники кримінального провадження поділяються на сторони згідно з принципом змагальності.

В п. 13 ст. 3 КПК України визначено, що обвинуваченням є твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому цим Кодексом.

Частиною 4 ст. 110 КПК України передбачено, що обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування. Державне обвинувачення нормативно визначено як процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (п. 3 ст. 3 КПК України).

Таким чином, обвинувачення у процесуальному значенні – це сукупність передбачених кри-

мінальним процесуальним законодавством процесуальних дій компетентних органів та осіб щодо викриття винного у вчиненому злочині, обґрунтування підстав притягнення його до кримінальної відповідальності для законного публічного засудження.

У матеріально-правовому значенні поняття обвинувачення можна визначити як зафіксоване в офіційному документі (обвинувальному акті) твердження прокурора про винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, яке має на меті прийняття судом законного рішення про притягнення винного до кримінальної відповідальності.

Встановлення точного моменту висунення обвинувачення має важливе значення, оскільки саме з цього моменту починає свій перебіг розумний строк судового розгляду справи.

Слід погодитися з думкою С.М. Меркулова про те, що обвинувачення формулює в обвинувальному акті прокурор шляхом його затвердження, а висунення обвинувачення є першим етапом реалізації обвинувачення [10].

В момент передачі обвинувального акту до суду в особи з'являється статус обвинуваченого (ст. 42 КПК України), і таким чином завершується стадія досудового розслідування, з цього часу прокурор починає виконувати функцію підтримання державного обвинувачення в суді.

Визначення діяльності прокурора у суді саме як підтримання державного обвинувачення наявне у такому положенні: «підтримання державного обвинувачення в суді – це діяльність прокурора в процесі розгляду судом кримінальної справи, спрямована на викриття винності підсудності в інкримінованому йому на підставі матеріалів досудового й судового слідства злочину, обґрунтування його кваліфікації, міри покарання, а також сприяння суду в забезпеченні законності в судовому процесі та постановленні судових рішень, що ґрунтуються на законі» [11].

Ю.М. Дьомін вірно зазначив, що засади гласності та відкритості судового провадження вимагають від прокурора уміння оперативно реагувати на всі порушення закону на цій стадії, швидко приймати обґрунтовані рішення в умовах змагальності процесу, володіти навичками риторики, публічного виступу в судових дебатах на очах у преси та суспільства і не забувати про принцип презумпції невинуватості [12].

Прокурор як представник держави, спираючись на загальні засади кримінального провадження, зобов'язаний шляхом ефективного підтримання державного обвинувачення об'єктивно та своєчасно вживати заходів щодо усунення порушень Конституції та законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, поновлення прав і свобод людини, а також загальних інтересів суспільства та держави.

Так, у Законі України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 року визначені наслідки необґрунтованого обвинувачення та форми і способи відшкодування шкоди, завданої особі суб'єктами обвинувачення [13].

Задля забезпечення правильності застосування законів та дотримання прав засудженого (обвинуваченого) законодавством України не встановлено обмежень для оскарження прокурором судових рішень, крім виключного порядку оскарження вироку на підставі угоди.

Також важливою зміною в регулюючому кримінальному процесі законодавства на шляху демократичного розвитку інституту державного обвинувачення в суді є запровадження принципу незмінності державного обвинувача, згідно з яким прокурор, який шляхом здійснення нагляду за дотриманням законів органами досудового розслідування у формі процесуального керівництва та складання обвинувального акта сформував державне обвинувачення, зобов'язаний підтримувати його в суді, та замінити його у кримінальному провадженні можна лише в передбачених законом випадках (ст. ст. 36, 37 КПК України). Отже, він контролює хід досудового розслідування з реєстрації факту вчинення кримінального правопорушення, приймає основні процесуальні рішення та відповідає за результат справи, як в більшості європейських країн.

Можна зробити висновок, що обвинувальна діяльність прокурора – це сукупність передбачених кримінальним процесуальним законодавством дій прокурора, яка полягає у формуванні, обґрунтуванні, пред'явленні та доведеності суду на підставі зібраних доказів обвинувачення конкретної особи та має на меті притягнення винного у вчиненні кримінального правопорушення до кримінальної відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Рогатюк І.В. Обвинувачення у кримінальному процесі України : [моногр.] / І.В. Рогатюк. – К. : Атіка, 2006. – Ст. 160.
3. Концепція про реформування кримінальної юстиції : затв. Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008 // Офіц. вісн. України. – 2008. – № 27. – Ст. 838.
4. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Про прокуратуру : Закон України // Відомості Верховної Ради України. 1991. – № 53. – Ст. 793.
6. Рекомендації R(2000)19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам від 6 жовтня 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=090000168063d6ac.
7. Постанова судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 21 січня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/B636C8924D6025C7C2257F760055BBE6](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/B636C8924D6025C7C2257F760055BBE6).

8. Соловйов О.В. Кримінальне обвинувачення у справах публічно-правового характеру (практика Європейського суду з прав людини) / О.В. Соловйов // Право України. – 2005. – № 2. – С. 121–124.
9. Гом'єн Д. Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини / Д. Гом'єн. – 1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/ECHR.htm>.
10. Меркулов С.М. Реалізація обвинувачення: поняття, сутність, етапи за новим кримінальним процесуальним законодавством України / С.М. Меркулов // Форум права. – 2012. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_2_72.pdf.
11. Ковальова Я.О. Організаційно-правові основи відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді : автореф. ... дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / Я.О. Ковальова ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х. 2009. – 20 с.
12. Дьомін Ю.М. Особливості підтримання державного обвинувачення / Ю.М. Дьомін // Вісник прокуратури. – 2012. – № 11. – С. 7–13.
13. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : Закон України від 1 грудня 1994 року № 266/94-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80>.